

РОЗДІЛ 3
ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО;
МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.725

ПОЗАСУДОВИЙ ЗАХИСТ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ МІНОРИТАРНИХ
АКЦІОНЕРІВ ЗА ПРАВОМ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

EXTRAJUDICIAL PROTECTION OF CORPORATE RIGHTS OF
MINORITY SHAREHOLDERS UNDER THE LAW OF UKRAINE AND THE
EUROPEAN UNION

Анікіна Г.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

Анотація: У статті досліджено особливості позасудового захисту прав міноритарних акціонерів за правом України та європейського союзу. З'ясовано порядок із судовими засобами захисту прав міноритарних власників товариств застосовуються механізми які дозволяють встановлюється баланс між інтересами мажоритарних та міноритарних акціонерів. Такими механізмами є інститути «незалежних директорів» та «корпоративного секретаря».

Звертається увага, що важливою частиною сучасної системи корпоративного управління, інструментом незалежного контролю за діяльністю менеджерів та захисту міноритарних акціонерів є інститут незалежних директорів. Вхідження незалежних директорів до складу наглядової ради сприяє прозорості діяльності компанії, підвищенню її інвестиційної привабливості. Вважається, що чим більша кількість незалежних директорів у складі ради, тим більше компанія дотримується загальноприйнятих принципів корпоративного управління, підвищується її інвестиційна привабливість відповідного акціонерного товариства, сприяє підвищенню її ринкової вартості. З'ясовано функції які покладено на незалежних директорів: здійснювати контроль за прийняттям рішень, за їх прозорістю, повнотою сплати податків, заробітної плати, тощо.

Вивчено ефективні механізми захисту інтересів акціонерів які реалізуються через корпоративного секретаря. З'ясовано, що наявність корпоративного секретаря як особи, яка безпосередньо відповідає за систему корпоративного управління є ознакою прозорості компанії. Корпоративний секретар є координуючим органом між власниками акціонерного товариства, його менеджерами та радою директорів, яка є гарантом дотримання органами та посадовими особами товариства процедурних вимог, які забезпечують реалізацію інтересів акціонерів товариства.

Зроблено висновок про необхідність запозичення в національне законодавство прикладів позасудової форми захисту прав міноритарних акціонерів.

Ключові слова: Захист корпоративних прав, позасудові форми захисту, акціонерне товариство, міноритарні акціонери, незалежні директори, корпоративний секретар.

The article examines the features of out-of-court protection of the rights of minority shareholders under the law of Ukraine and the European Union. It has been clarified that along with judicial remedies for the rights of minority shareholders, mechanisms are applied that allow a balance to be established between the interests of majority and minority shareholders. Such mechanisms are the institutions of «independent directors» and «corporate secretary».

It is noted that an important part of the modern corporate governance system, an instrument of independent control over the activities of managers and protection of minority shareholders is the institution of independent directors. The entry of independent directors into the supervisory (supervisory) board contributes to the transparency of the company's activities, increasing its investment attractiveness. It is believed that the greater the number of independent directors on the board, the more the company adheres to the generally accepted principles of corporate governance, increases its investment attractiveness of the company, helps to increase its market value. The functions entrusted to independent directors are clarified: to control decision-making, their transparency, completeness of payment of taxes, salaries, etc.

The effective mechanisms of protection of interests of shareholders which are realized through the corporate secretary are studied. It has been found that the presence of a corporate secretary as the person directly responsible for the corporate governance system is a sign of the company's transparency. The Corporate Secretary is the coordinating body between the owners of the joint-stock company, its managers and the board of directors, which is the guarantor of compliance with the bodies and officials of the company procedural requirements that ensure the interests of shareholders.

It is concluded that it is necessary to borrow from national legislation examples of out-of-court forms of protection of the rights of minority shareholders.

Keywords: Protection of corporate rights, extrajudicial forms of protection, joint stock company, minority shareholders, independent directors, corporate secretary.

Постановка проблеми. Забезпечення процесу ефективної євроінтеграції вітчизняної системи корпоративного управління та корпоративних відносин потребує комплексного вирішення низки питань, у тому числі пов'язаних з захистом прав міноритарних акціонерів.

Стан опрацювання проблематики. Порухували питання механізмів захисту прав акціонерів в своїх працях такі науковці: І. Бережна, В. Бурдак, Н. Григорук,

С. Демченко, С. Козлов, А. Кузнецов, В. Луць, Л. Маліч, К. Фоміна, Д. Шевченко, В. Луць, І. Яценко та ін. Однак, питання захисту прав саме міноритарних акціонерів залишається недостатньо вивченим у юридичній літературі.

Метою даної статті є дослідження правового регулювання захисту прав міноритарних акціонерів за правом ЄС і України., формулювання пропозицій щодо запозичення європейського досвіду ефективного захи-

сту прав міноритарних акціонерів в національне законодавство.

Виклад основного матеріалу. Поряд із судовими засобами захисту прав міноритарних власників товариств застосовуються механізми які дозволяють встановлюється баланс між інтересами мажоритарних та міноритарних акціонерів. Такими механізмами є інститути «незалежних директорів» та «корпоративного секретаря».

У міжнародній практиці незалежний директор є членом ради директорів, не пов'язаним майновими взаємовідносинами з компанією, якою він управляє. Він не підпорядкований та не залежить від жодного учасника корпоративних відносин. Основним його завдання є знаходження балансу інтересів усіх акціонерів та підвищення ефективності роботи компанії загалом [1].

Незалежність директора визначається відсутністю трудових відносин із компанією, з постачальниками чи споживачами. Зазначена особа не повинна мати жодних ділових родинних та інших зав'язків, які можуть мати вплив на незалежність його переконань [2, с. 33].

Основна функція незалежних директорів полягає у тому щоб забезпечити професійний об'єктивний та контроль за діяльністю менеджерів та ефективне управління компанією в інтересах усіх її власників. Найбільш важливим питання діяльності незалежних директорів є для тих публічних акціонерних товариств, акції яких перебувають у власності великої кількості дрібних акціонерів. Через відсутність у них достатньої інформації та ресурсів ці власники, не здатні здійснювати належний контроль за діяльністю виконавчого органу. Тому, рада директорів є тим механізмом, який здійснює цю функцію. Для того щоб рада могла здійснювати незалежний контроль за діяльністю менеджмен-

ту та представляти інтереси всіх акціонерів, до її складу повинні входити незалежні директори [3, с. 82].

У міжнародній практиці «незалежність» члена ради директорів розуміють як його незалежність від топ-менеджменту компанії та будь-яких значних акціонерів. Заборона суміщати посади у виконавчому органі з членством у наглядовій (спостережній) раді, яка встановлюється законодавством багатьох країн таких сприяє певній автономності наглядової ради, проте в повній мірі не забезпечує повної незалежності від виконавчого органу. Наявність трудових відносин з товариством, родинні, ділові чи будь-які інші зв'язки між членами ради та членами виконавчого органу можуть суттєво впливати на об'єктивність та неупередженість рішень членів ради [3, с. 131].

Незалежний директор не повинен представляти інтереси будь-якого значного акціонера. Керуючись міркуваннями довгострокового економічного добробуту компанії він повинен віднаходити баланс інтересів різних груп акціонерів. Важливе значення для незалежного директора має і його особиста репутація. Усі акціонери товариства розуміють, що потужна та дієздатна наглядова рада є конкурентною перевагою товариства. Незалежність директорів «нормативна» та незалежність професійних суджень цих директорів мають збігатися.

На думку М. Бобиль директори не є абсолютно незалежними, оскільки кандидатів на цю посаду в органах управління компанії висувують конкретні особи. Незалежні члени ради, як правило, працюють у великих корпораціях, що також певною мірою впливає на їх діяльність. Дуже важливо щоб незалежні директори справді могли виконувати свої головні завдання й мали для цього необхідні компетенцію та повноваження.

Ризик конфлікту інтересів в процесі виконання обов'язків незалежними директорами повинні належним чином оцінюватися [4, с. 65].

Поняття «незалежний директор» у більшості зарубіжних країн визначається в нормативних актах або кодексах корпоративного управління. У Великій Британії в Кодексі корпоративного управління [5] зафіксовано, що більше половини членів ради директорів не повинна залежати від виконавчого керівництва і не повинна мати ділові або інші зв'язки, які можуть здійснювати вплив на здатність висловлювати незалежну думку. Допускається отримання матеріальної винагороди за свою діяльність і володіння акціями.

Відповідно до Принципів корпоративного управління Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР): для того щоб рада була незалежною, більшість її членів ради не повинна працювати в компанії, або мати з нею близькі відносини, з управлінням такою компанією [5].

Наявність незалежних директорів у раді надає змогу доносити до ради нові погляди та ідеї щодо діяльності компанії, підвищує довіру інвесторів.

Вважається, що чим більша кількість незалежних директорів у складі ради, тим більше компанія дотримується загальноприйнятих принципів корпоративного управління, підвищується її інвестиційна привабливість відповідного акціонерного товариства, сприяє підвищенню її ринкової вартості.

Вищезазначене обумовлює доцільність використання інституту «незалежних директорів». Так, одним з пріоритетних напрямів вжиття таких заходів є сприяння виходу компаній на міжнародні фондові ринки. Зокрема, нові правила лістингу на Нью-Йоркській фондовій біржі містять вимогу стосовно того, що понад половина членів ради

публічної компанії має бути незалежною. Крім того, комітет ради, який призначає зовнішнього аудитора, має складатися виключно з незалежних директорів. Компаніям, які не відповідають цим вимогам, буде проблематично отримати лістинг на біржі, а ті, які його отримали раніше, можуть бути виключені з лістингу.

Інститут незалежних директорів виступає також потужним засобом забезпечення державно-управлінського впливу на процеси структурних змін у корпоративному секторі економіки.

Держава, виконуючи функції учасника компаній, має набагато більше можливостей відстоювати свою позицію, однак нерідко це відбувається з метою забезпечення її суто короткострокових інтересів. Якщо у складі наглядової (спостережної) ради з'являться незалежні директори, то ризик домінування тактичних інтересів держави над стратегічними (довгостроковими) цілями розвитку компаній суттєво зменшується. Держава отримує стратегічні переваги, оскільки стабільний розвиток компанії та підвищення рівня її капіталізації дасть можливість підвищити вартість державної частки та одержати додаткові дивіденди.

На незалежних директорів покладається функція здійснювати контроль за прийняттям рішень, за їх прозорістю, повнотою сплати податків, заробітної плати, тощо. Саме тому ефективність використання зазначеного інституту в системі державного управління залежить від корпоративного законодавства, податкової політики та судової системи.

В Україні інститут незалежних директорів в Україні, є недостатньо розвинутим. В законодавчих актах, які здійснюють правове регулювання діяльності акціонерних товариств, немає імперативної вимоги щодо наявності незалежних директорів.

В нашій країні, як правило малим та середнім бізнесом керують його власники та їх представники, котрі у власних інтересах контролюють діяльність компаній. Тому інститут незалежних директорів є незатребуваним.

В нашій державі багато компаній з державною часткою власності не можуть собі дозволити запровадити цю посаду, оскільки є фінансово обмеженими. А кваліфікований незалежний директор є високооплачуваним фахівцем.

В наш час, в кодексах корпоративного управління не приділяється належної уваги питанню місця незалежних директорів і у складі наглядових рад банків [7]. На вирішення цього питання були спрямовані зміни передбачені Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 4 липня 2014 р. № 1587-VII щодо визначення особливостей корпоративного управління в 84 банках [8]. Відповідно до цих змін незалежні члени ради мають складати не менш як на одну чверть ради банку. Член ради банку, який є асоційованою особою члена правління банку, представником споріднених осіб банку чи його акціонером банку не вважається незалежним.

Принципи корпоративного управління для акціонерних товариств [6] сприяють становленню інституту незалежних директорів у нашій країні. Цим документом передбачено, що незалежним вважається член наглядової ради, який не має будь-яких суттєвих ділових, родинних або інших зв'язків з товариством, членами його виконавчого органу або мажоритарним акціонером товариства і не є представником держави».

Відповідно до п. 3.1.12 цього документа: «З метою забезпечення незалежності наглядової ради до її складу доцільно включати незалежних членів, кількість яких складає принаймні 25 відсотків кількісного складу

ради. Таким чином, правове регулювання діяльності незалежних членів наглядових рад національних юридичних осіб вже існують, проте потребує більш детальної законодавчої регламентації. В наш час необхідним є приведення чинного законодавства у відповідність з потребами практики.

Наступним ефективним механізмом захисту інтересів акціонерів є наявність у складі компанії корпоративного секретаря. Наявність корпоративного секретаря як особи, яка безпосередньо відповідає за систему корпоративного управління є ознакою прозорості компанії [1].

Корпоративний секретар здійснює безпосередній впливає на забезпечення успішної і плідної діяльності акціонерного товариства.

Корпоративний секретар є координуючим органом між власниками акціонерного товариства, його менеджерами та радою директорів, яка є гарантом дотримання органами та посадовими особами товариства процедурних вимог, які забезпечують реалізацію інтересів акціонерів товариства. Секретар є підзвітним раді директорів.

Функціями корпоративного секретаря є:

- сприяння найефектнішому зв'язку, розумінню та взаємодії усіх органів управління товариством, його посадових осіб та акціонерів між собою та з третіми особами;
- акумулювання усієї інформації (документації) стосовно діяльності акціонерного товариства у одному центрі і послідуємого своєчасного, оперативного та одночасного інформування органів управління товариством, його посадових осіб, акціонерів про усі події, що пов'язані із діяльністю товариства та можуть вплинути на цю діяльність;
- здійснення контролю за дотримання акціонерним товариством вимог зако-

нодавства, а також контролю за виконанням рішень органів управління товариства, його посадових осіб, аналіз їх дієвості та ефективності;

- професійної підготовки та проведення засідань органів управління товариства;
- налагодженої, комплексної та погодженої роботи із розробки та вдосконалення нормативних документів товариства, завдяки якій виключаються можливі протиріччя та конфлікти між документами, що розробляються окремими органами товариства;
- перешкоджанню виникненню конфліктів у акціонерному товаристві та незалежному, ефективному та швидкому вирішенню цих конфліктів;
- належного та швидкого захисту прав акціонерів через корпоративного секретаря, що може бути основним незалежним органом товариства із захисту прав акціонерів;
- вирішення поточних проблем, пов'язаних із діяльністю товариства [1].

В Законі «Про акціонерні товариства» також закріплений термін «корпоративний секретар». Відповідно до ст. 56 Закону корпоративний секретар обирається наглядовою радою за пропозицією голови наглядової ради. Корпоративний секретар відповідає за взаємодію акціонерного товариства з акціонерами та/або інвесторами. Робота корпоративного секретаря оплачується із загального бюджету наглядової ради. Згідно зі ст. 51 Закону у разі відсутності наглядової ради її повноваження здійснюються загальними зборами [9].

Таким чином, за відсутності в товаристві наглядової ради, корпоративний секретар обирається загальними зборами. Закон також не забороняє делегувати це повноваження виконавчому органу товариства.

Відповідно до ч. 2, ст. 78 ЗУ «Про акціонерні товариства» встановлено, що зв умови надходження письмової вимоги акціонера корпоративний секретар, зобов'язаний надати акціонеру товариства копії відповідних документів [9].

Таким чином, корпоративний секретар – це особа, яка відповідає за взаємодію товариства з акціонерами та органів товариства між собою, а також за вдосконалення корпоративного управління. На нього покладаються функції забезпечення обміну інформацією між товариством, акціонерами, іншими зацікавленими особами, та між органами товариства. В глобальному розумінні – це інформаційний центр акціонерного товариства, де акумулюється значний обсяг інформації про товариство. Окрім того, корпоративний секретар забезпечує удосконалення корпоративного управління.

Корпоративний секретар повинен володіти необхідними для виконання своїх завдань знаннями, бездоганною репутацією, а також користуватися довірою з боку акціонерів. Ця людина повинна мати достатній досвід у сферах менеджменту і фондового ринку, добре знати бізнес компанії, мати гарні комунікаційні навички, бездоганну репутацію. Він завжди має діяти в найкращих інтересах товариства та його акціонерів та враховувати інтереси інших зацікавлених осіб [10]. Корпоративний секретар повинен також користуватися довірою з боку акціонерів. Він виконує додаткові обов'язки по забезпеченню зв'язків з акціонерами та інвесторами і координації роботи органів управління акціонерного товариства [1].

Щоб мати можливість обіймати посаду корпоративного секретаря в Австралії, необхідно володіти досвідом роботи від п'яти років і мати ступінь бакалавра в сфері бізне-

су, права чи економіки. В США У корпоративний секретар повинен мати економічну освіту (в тому числі обов'язково володіти знаннями фондового ринку, вміти аналізувати ринок), а також мати базову освіту в сфері корпоративного права [1]. Британський Закон «Про компанії» (The Companies Act) зобов'язує усі зареєстровані компанії призначати секретаря компанії. У розвиток цього положення більш детальні рекомендації щодо призначення та функцій такої особи. Секретар компанії називається ключовою фігурою у підвищенні ефективності діяльності ради та товариства в цілому [10, с. 84]. Нажаль в Україні ще не стала широкою

практика введення посад корпоративних секретарів.

Отже, впровадження посади корпоративного секретаря суттєво упорядковує та поліпшує структуру корпоративних зв'язків у акціонерному товаристві, що, у свою чергу, сприяє більш ефективній діяльності органів товариства, а через це й успішнішої діяльності усього товариства в цілому.

Висновки. Отже, сьогодні в українській корпоративній практиці є унікальна можливість запозичувати кращі приклади позасудової форми захисту прав міноритарних акціонерів, зокрема у вигляді інститутів «незалежних директорів» та «корпоративного секретаря».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біляк Ю.В. Корпоративний секретар – запорука успішної діяльності корпорації. Ефективна економіка. 2014. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3419>
2. Беликов И.В. Мировой стандарт корпоративного управления компанией: монография. М. : Эксмо, 2008. 624 с.
3. Костюк А.Н. Корпоративное управление в банке : монография. Сумы : ГВУЗ «УАБД НБУ», 2008. 332 с.
4. Бобиль В. Сучасний розвиток корпоративного управління у банківській діяльності. Вісник Національного банку України. 2008. № 1. С. 65-67.
5. UK Corporate Governance Code of February 1, 2014. URL: <https://www.frc.org.uk/Our-Work/Publications/Corporate-Governance/UK-Corporate-Governance-Code-2014.pdf>
6. Принципи корпоративного управління ОЕСР (Організації економічного співробітництва та розвитку) / OESD (Organization for Economic Cooperation and Development). URL: <https://old.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36989>
7. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації корпоративного управління в банках України: Рішення правління Національного банку України від 03. 12. 2018 р. № 814-рш URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr814500-18#Text>
8. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. [Відомості Верховної Ради України](#). 2001. № 5. Ст. 30.
9. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р. « 514-VI. Відомості Верховної Ради України. 2008. № 50-51. Ст. 384.
9. Ментух Н. Корпоративний секретар у системі управління акціонерним товариством: зарубіжний досвід. Підприємництво, господарство і право. 2017. №1. С. 83-87.